

на немогућност фиксирања значења (Ж. Дерида, М. Фуко) или производњу значења (Р. Барт).

Постмодерно стање се вишеструко „прелило“ на библијску егзегезу. Последње деценије XX в. карактеристичне су по слабљењу конфесионалног приступа. Историјски критицизам, заснован на уверењу у могућност откривања света у којем је настао текст и намере писца пред „налетом постмодернистичке сумње“ почео је да губи на значају, а на сцени се све више појављују синхроне методе и контекстуални приступи. Текст се више чита и тумачи кроз призму читаоца, као конститутивног елемента у његовом разумевању. Порасло је и занимање за рецепцију библијског текста.

ЛИТЕРАТУРА: Ž.-F. Liotar, *Postmoderno stanje*, Novi sad 1988; J.-F. Lyotard, *Šta je postmoderna*, Beograd 1995; L. Načion, *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*, Novi Sad 1996; T. Kuljić, *Postmoderna i istorija*, Sociologija XLV (2003), 289–302.

Д. АНИЧИЋ

ПОСТМОДЕРНИЗАМ / КЊИЖЕВНО-ТЕОРИЈСКИ је због спорења око његовог значења и вредности један је од најконтроверзнијих књижевно-теоријских термина – као и, под називом „постмодерна“, филозофских. Сваки теоретичар постмодернизма има властиту идеју која се односи на то шта би тај термин ваљало да подразумева. Већ сам његов назив, са префиксом „пост“, означава да је реч о нечему што долази после модернизма, при чему се не зна кад наступа граница која дели оно пре од оног после. Захтевајући сопствено тумачење, постмодернизам је самосвестан термин, метатермин. Самосвест или мета-свест је једна од кључних одлика постмодернистичке поетике. Она се испољава на више начина: од интертекстуалних веза, попут нпр. библијских стихова који се међусобно дозивају, преко (псеудо)дијалога који успостављају сасвим различити текстови, до отвореног дијалога текста са самим собом. Захваљујући димензији текстуалне самосвести као суштинске за постмодернизам, термин „метапроза“ (П. Во) настоји да се у књижевној теорији и књижевној историји устолочи уместо термина „постмодернизам“. Близак термину „метапроза“ је жанровски специфичнији термин „историографска метафикција“ (Л. Хачн), посвећен метапрозним делима која, као једно од пресудних проблема, постављају питање сазнања историјске истине.

Питање (сазнања) истине средишње је питање постмодернистичке поетике. Према једној школи мишљења, постмодернизам

↑ Значење

↑ Егзегеза

↑ Историјско-критичка метода

↑ Наративна анализа / Наративни критицизам

↓ Семантичка анализа

↓ Прагматичка анализа

↑ Креативни (домишљати) одговор читаоца

↑ Постколонијална херменеутика

↓ Теологија ослобођења

↓ Феминистички приступ

↓ Рецепција

↑ Интертекстуалност

↑ Дијалог

↓ Текст

негује здрав критички однос према идеологизованим историјским заблудама које су, захваљујући учинку институција и моћи на којој оне почивају, погрешно проглашене за истине. Зато постмодернизам може да се тумачи и као епохални одраз еманципаторских, хуманистичко-просветитељских идеала. Критичко разоткривање заблуда не може да штети истини, већ, напротив, помаже да се она јасније сагледа. Истина је недодирљива, а сав проблем је у сазнајним механизмима који су ка њој управљени и који, евидентно, сходно историјском искуству, нису увек били ваљани.

↓ Просветитељство

За другу школу мишљења, задатак постмодернизма не остварује се само у идеолошки неутралном преиспитивању „великих прича“ или метанарација прошлости (Ж.-Ф. Лиотар), већ у њиховом детронизовању, у њиховој „демократизацији“, тј. у свођењу на плуралитет без права првенства, што из моноцентричне, *модерне* визуре гледано, значи да је на делу (аксиолошка) релативизација саме истине, а не само проблематичних сазнајних путева који до ње воде. Другим речима, на делу је укидање истинитосног или метафизички схваћеног центра, односно *целине* (В. Велш). Какав је свет у коме не само што нема јединственог значења, већ су сва значења људске творевине (Л. Хачн)? Ако се, у епохалној смени доминанта, епистемологија повукла у други план зарад онтологије (Б. Мекхејл), онда је посреди једна редукована онтологија. Само унутар такве онтологије протопостмодерничко питање римског прокуратора Јудеје: „Шта је истина?“ не испољава се као погрешно, већ као једино логично и, сходно тој логици, необавезно питање: истина је могућа само као *једна од*.

↑ Значење

↑ Епистемологија

Постмодернизам наступа као „криза легитимизације“ (Ж.-Ф. Лиотар), криза саме истине, која се своди искључиво на своју људску, институционалну димензију. Отуд се може рећи да је постмодернизам истовремено и криза Предања, јер превласт даје критичком односу према ранијим тумачењима, а не (протумаченом) канону. То је поетика скепсе и сталне упитаности. Постмодернизам је свеобухватни поглед на свет, при чему се свет указује као децентриран, фрагментаран, расут, мноштвен.

↓ Предање

Уступање првенства онтолошким питањима у постмодернизму одразило се кроз рашчињавање метафизике у тело текста. У постмодернизму метафизика постоји само као текст; тиме је уједно текст задобио „метафизички“ карактер. Будући да је текст подложен интерпретацији, то значи да се и све истине о којима текст говори указују у сопственој различитости,

коју текст и претпоставља, али и сам продукује. Све коначне, трансцендентне истине, које подразумевају крајњи смисао, постоје само унутар метафизичких координата. У постмодернизму такве истине постају иронизоване (И. Хасан), текстуалне, подложне интерпретацији, попут свих других фикционалних истина. Преобразивши се од тајне у текст, метафизика је у постмодернизму смештена у исту раван као и фикција. Кад је о тумачењу библијских текстова реч, постмодерни налог огледа се у проналажењу нових перспектива које би требало да изнова, унутар „фикционалности“ тих текстова, укажу на њихово истинитосно, метафизичко прејемство – додуше, саображено конфигурацији тренутних (владајућих) политичко-идеолошких интереса.

Постмодернизам је, давањем првенства тексту, афирмисао слободу, али слободу независну од нападне, тотализујуће истине, тј. метафизике. Међутим, слобода која је изабрана на штету саме истине (Ж. Мардеших) и сама се може протумачити као фикционална. Слобода је фикционална зато што је истина необавезујућа, бесциљна и неделотворна, без снаге да поново постане хегемона. Диктат мањина у постмодернизму (М. Епштејн), као одраз потребе за тотализацијом демократског плуралитета, у дубинском је складу са претходно реченим: из перспективе већине која се не може одбранити од стереотипа непросвећености, диктат мањина је могућ само као наметнути, неутемељени и не-слободни идеолошки пројекат, обавезан једино да се толерише у фикцији слободе.

Није само слобода у постмодернизму фиктивна есенција стварности, већ се и сама стварност, лишена дубине (Ф. Џејмсон), преображава у фикцију, у симулакрум (Ж. Бодријар). Епистемологија која је истину превела у фикцију довела је до преображаја онтологије. Модерна онтологија утемељена је у метафизичкој истини, а постмодерна у постметафизичкој, пантекстуалној визији света. Наслеђе постмодернизма испољава се двојако: као заборав истинитосне метафизике и као обиље текста. Не остављајући за собом ништа осим текста, постмодернизам постаје и сам део властите метафизичке пустоши. Постмодернизам, уосталом, и јесте мит новог времена, *мита-нарација* (Ђ. Ватимо; В. Велш) нове свести и новог света који замишља себе како израња из пепела – у сопственој фикцији – згаслих, „некадашњих“ истина.

↑ Епистемологија

↑ Мит

ЛИТЕРАТУРА: Ж. Бодријар, *Симулакруми и симулација*, Нови Сад 1991; G. Vattimo, *Postmoderno doba i kraj povijesti*, у: I. Kuvačić / G. Flego (ppp), *Postmoderna – Nova epoha ili zabluda*, Zagreb 1988; В. Велш, *Наша постмодерна модерна*, Сремски Карловци / Нови Сад 2000; П. Во, *Митайроза: Штита*

je meñajproza i zašitio su je ñako ocñrili, Реч 19 (1996), 77–84; М. Епштејн, *Посћмодернизам*, Београд 1998; Ж.-Ф. Лиотар, *Посћмодерно сћање*, Нови Сад 1988; J.-F. Lyotard, *Postmoderna protumačena djeci*, Zagreb 1990; Ž. Mardešić, *Rascjep u svetome*, Zagreb 2007; Ф. Џејмсон, *Посћмодернизам у касном кайћийализму*, Београд 1995; Л. Хачион, *Поећика посћмодернизма: истјорија, теорија, фикција*, Нови Сад 1996.

К. Олах

ПОСТСТРУКТУРАЛИЗАМ обухвата широк опсег критичких теоријских перспектива и процедура које су постепено потиснуле структуралистички приступ како језику, тако и осталим друштвеним праксама производње, размене и потрошње значења. Будући да се јавио проблем који структурализам није могао да реши, а то је како може један текст који је заснован на јединственој, стабилној и непроменљивој структури остваривати различита значења у различитим контекстима и при различитим читањима, за решење овог проблема био је потребан теоријски искорак од апстрактне структуре текста ка друштвеним условима његове продукције и рецепције. Средином ХХ в. појављују се теорије које представљају својеврсну критику и еволуцију структурализма, а које су интерпретацију текстова довеле у релацију са друштвеним и културалним факторима утицаја који се налазе изван њихове структуре. Структуралистичка идеја о могућности проналажења „правог“ и „стабилног“ значења у тексту доведена је у питање.

Уместо дубинском статичном структуром, постструктурализам је почео да се бави површинском динамичном текстуалном мрежом. Док је Ф. Сосир (1857–1913) означитеља и означено схватао као две нераздвојиве половине, постструктуралисти су, с друге стране, одбацили стабилност њиховог односа и фиксираност означитеља за означено, тврдећи да у процесу производње значења постоји стална трансформација означених у нове означитеље, што онемогућава заснивање стабилног и јединственог значења. Прокламован је „примат означитеља“ прекидањем његове везе са означеним. За разлику од структуралиста, који су у тексту трагали за јединством, равнотежом и кохерентношћу, постструктуралисти су указали на нејединство, нестабилност и противречности које настају у процесу његове рецепције. Текст се више не схвата као затворен и стабилан поредак знакова, већ постаје отворен за нова и другачија читања.

Француски филозоф Ж. Дерида (1930–2004), кога сматрају зачетником постструктурализма, инспирисан библијским наративом о Вавилонској кули интерпретира ову приповест

↑ Значење

↓ Текст

↓ Структура

↑ Контекст

↓ Структурализам

↑ Ознака / Означено

↓ Рецепција

↑ Знак

↓ Приповедање